

2. Vlasov V. S. Istoriiia Ukrainy (Vstup do istorii): pidruchnyk dlia 5–ho kl. zahalno osv. navch. zakl. / V. S. Vlasov. – K.: Heneza, 2013. – 256 s.

3. Hisem O. V. Istoriiia Ukrainy: pidruchnyk dlia 7 klasu zahalnoosvit. navch. zakladiv / O. V. Hisem, O. O. Martyniuk. – Kh.: Vyd-vo «Ranok», 2015. – 240 s.

4. Gugo Grocij. O prave vojny i mira / Gugo Grocij (Reprint. s izd. 1956 g.). – M.: Ladomir, 1994. – 868 s.

5. Platon. Sobranie sochineniy v 4 t. T.3 / Per. s drevnegrech.; Obsch. red. A. F. Loseva, V. F. Asmusa, A. A. Taho-Godi; Avt. vstup. st. i st. v primech. A. F. Losev; Primech. A. A. Taho-Godi. – M.: Myisl, 1994. – 654 s.

6. Pometun O. I. Istoriiia Ukrainy: pidruchnyk dlia 10 kl. zahalnoosvit. navch. zakl.: riven standartu, akademichnyi riven / O. I. Pometun, N. M. Hupan. – Kyiv: Vydavnychiy dim «Osvita», 2012. – 288 s.

7. Reient O. Istoriiia Ukrainy: pidruchnyk dlia 9 kl. zahalnoosvit. navch. zakl. / O. Reient, O. Malii. – Kyiv: Heneza, 2009. – 240 s.

8. Svitlychna V. V. Istoriiia Ukrainy: Navch. posib. 5–te vyd. – K.: Karavela, 2011. – 384 s.

9. Strukevych O. K., Romaniuk I. M., Pirus T. P. Istoriiia Ukrainy: pidruchnyk dlia 8–ho kl. zahalnoosvit. navch. zakl. / O. K. Strukevych, I. M., Romaniuk, T. P. Pirus. – Kyiv: Hramota, 2008. – 272 s.

10. Strukevych O. K., Romaniuk I. M., Drovoziuk S. I. Istoriiia Ukrainy: pidruchnyk dlia 11 kl. zahalnoosvit. navch. zakl.: (riven standartu, akademichnyi riven) / O. K. Strukevych, I. M. Romaniuk, S. I. Drovoziuk. – Kyiv: Hramota, 2011. – 319 s.

11. Turchenko F.H. Istoriiia Ukrainy: pidruchnyk dlia 9 kl. zahalnoosvit. navch. zakl. / F. H. Turchenko, V. M. Moroko. – 2–he vyd. – K.: Heneza, 2011. – 352 s.

12. Shevchenko A. A. Ob istoricheskoy spravedlivosti // Vestnik NGU. Seriya: Filosofiya. – 2011. – T.9. – Vyip.4. – S.49–54.

Lisitsin V. V., PhD, associate professor of department of philosophy and social and human sciences, Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Education (Ukraine, Zaporizhzhya), lisitsinvv@gmail.com

The formation of patriotism through detecting of historical injustice: socio-philosophical aspect

The article investigates the question of the impact of educational knowledge about the historical injustice on the formation of patriotism. A study of national history in schools and universities is a factor that can determine the patriotism. When choosing a topic the author took into account the fact that the knowledge of the tragic periods of history affects the education of patriotism, with the same effect as the knowledge about the glorious events of the past. This study contains examples of how historical injustice manifested itself in the past of the Ukrainian people. The text reveals the mechanism of the effect of historical knowledge on the awareness of the need to preserve the independence of the Ukrainian state to prevent gross violations of the rights of Ukrainians, their physical extermination and spiritual humiliation.

Keywords: patriotism, historical injustice, patriotic education, Ukrainian statehood, historical rights.

Лисицин В. В., кандидат философских наук, доцент кафедры философии и социально-гуманитарных дисциплин, КЗ «Запорожский областной институт последипломного педагогического образования» ЗОС (Украина, Запорожье), lisitsinvv@gmail.com

Формирование патриотизма посредством выявления исторической несправедливости: социально-философский аспект

Исследуется воспитательное воздействие, которое оказывает выявление исторической несправедливости на формирование патриотизма. Автор определяет сущность и признаки исторической несправедливости и приводит примеры событий прошлого, которые могут восприниматься как ее проявления. Особое внимание уделяется рассмотрению вопроса об освещении в учебниках по истории Украины несправедливых деяний, которые в разные времена приводили к прерыванию государственных традиций украинского народа. Раскрывается механизм влияния исторического знания на осознание необходимости сохранения независимости украинского государства для предотвращения грубого нарушения прав украинцев, их физического уничтожения и духовного унижения.

Ключевые слова: патриотизм, историческая несправедливость, патриотическое воспитание, украинская государственность, исторические права.

* * *

УДК 009

Вашкевич В. М.,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

СКЛАДОВІ СУЧАСНОЇ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ

В період науково-технічного прогресу наука отримала суспільне визнання, а наукова картина світу здобула домінуюче становище в культурі. В цей період наука вже не потребувала обґрунтувань власного світогляду з боку філософії чи релігії, більш того наукова картина світу радикально протиставила себе ненауковим формам знання, втративши єдність з іншими елементами культури, що поглибило розкол на окремі наукові картини світу.

Ключові слова: історична еволюція, наукової картини світу, науково-технічний прогрес.

Утвердження універсального еволюціонізму стало наслідком низки наукових революцій в ХХ столітті, головною з яких була теорія «Великого вибуху». Ця теорія змалювала основні параметри еволюції всесвіту, на основі відкриття А. А. Фрідмана. Він побудував теоретичну модель всесвіту, що розширяється, а пізніші теоретичні спостереження підтвердили істинність наступних положень: «по-перше, з розширенням всесвіту галактики віддаляються одна від одної зі швидкістю, пропорційною відстані між ними; по-друге, ця модель передбачила існування мікрохвильового фонового випромінення, що пронизує всесвіт і є реліктовим залишком його гарячого стану на початку розширення; по-третє, ця модель передбачила появу легких хімічних елементів з протонів та нейтронів в першу хвилину після початку розширення» [1, с. 647]. Згодом ця модель доповнилась даними про Всесвіт, який «роздувається», що виникла на межі космології та фізики елементарних часток, і дала аналіз визначальних типів взаємодії (сильні, електромагнітні, слабкі та гравітаційні). Вчені дійшли висновку, що ці види виникли в еволюційному процесі, при порушенні симетрії первинного всесвіту. Погляд на всесвіт як на щось однорідне та незмінне назавжди пішов з науки, а модель всесвіту, що роздувається, формує основу універсально-еволюційної (загальнонаукової) картини світу.

Ця картина світу містить також так званий «антропний принцип», який стверджує, що «Всесвіт має бути таким, щоб у ньому на певному етапі еволюції допускалось існування спостерігачів» [1, с. 649]. Дослідники підкреслюють чітку погодженість основних властивостей світу, особливо фізичних параметрів: константи взаємодій, маси елементарних часток, розмірність простору. Такі дані космології та фізики дозволяють говорити про не випадковість прогресивної еволюції, появи життя та розуму.

Другою визначальною складовою сучасної наукової картини світу слід визнати теорію самоорганізації – синергетику. Ця міждисциплінарна теорія досліджує будь-які системи, які самоорганізуються і складаються з багатьох підсистем. Синергетика розглядає самоорганізацію як властивість матерії, що містить процеси само структуривання, саморегуляції та самовідтворення. Якщо фізика до ХХ століття досліджувала переважно замкнуті, стабільні системи, підвладні законам зворотнім в часі, то синергетичний підхід вводить еволюційну парадигму в дослідження фізичних процесів [2, с. 47]. Версія синергетичного підходу, запропонована І. Пригожином, показала нові властивості термодинамічних систем –

виявляти дисипативні структури. Ці структури виникають в системах у невірноваженому стані і свідчать про незворотність процесів як в малих системах, так і в цілому в матерії [2, с. 54–55]. Синергетика визнає, що всі рівні неживої та живої природи (і навіть суспільство), розвиваються як дисипативні системи.

Синергетика, з точки зору її послідовників, дозволяє перейти від «лінійного» мислення, як такого, що клялося в межах механістичної наукової картини світу, до нелінійного. Останній є більш адекватний новим об'єктам сучасної науки (природнім, екологічним, соціальним комплексам), які є по суті відкритими системами і мають потенціал «нелінійного розвитку» та здатність до самоорганізації [3, с. 7].

В. С. Стюпін зазначає, що «синергетика створила умови для інтенсивного обміну парадигмальними принципами між різними науками» [1, с. 659]. В космології почали застосовувати поняття про спадковість, мінливість та природній відбір, в біології плідно проявились ідеї кібернетики та теорії систем. Цей філософ науки провів ретельний аналіз концепції ноосфери В. І. Вернадського і показав яскравий і самобутній характер цієї концепції, багато положень якої стануть по-справжньому зрозумілими тільки після опанування постулатів синергетики. Концепція Вернадського якнайкраще доповнює сучасну загальнонаукову картину світу, оскільки доводить єдність і взаємозалежність неживої та живої природи на нашій планеті та особливу роль людини в досягненні гармонії цих сфер буття. «Таким чином, – пише В. С. Стюпін, – можливо констатувати, що в сучасній науці є всі необхідні природничо-наукові дані, що дозволяють обґрунтувати універсальний характер еволюції» [1, с. 661]. Він зазначає, що сучасна загальнонаукова картина світу забезпечує стратегії міждисциплінарних досліджень і тому окремі наукові картини світу втрачають свою автономність. В підсумку відносна ізольованість спеціальних картин світу одна від одної, характерна для дисциплінарної науки XIX століття, змінюється їх інтеграцією в рамках загальнонаукової картини світу [1, с. 664].

І хоча А. А. Лазаревич вважає, що стрімке зростання наукового знання, способи його систематизації та розвитку на основі внутрішньої логічної несуперечності сформувавши також відповідну метанукову методологію, яка зумовила допустимість фактично необмеженої самостійності теоретичних концепцій. У логіці розвитку знання і його структурі виявилися можливими гіпотетичні допущення, у тому числі й такі, які фактично не можуть бути верифіковані практичним досвідом і, відповідно, не контролюються нормами соціальної прийнятності [4, с. 30]. Тобто наука може принести і негативні наслідки для суспільства, але академік В. С. Стюпін запевняє: «постнекласична наука розширює поле рефлексії над діяльністю, в рамках якої вивчаються об'єкти. Вона враховує співвіднесеність характеристик отриманих знань про об'єкт не тільки з особливостями засобів і операцій діяльності, але і з її ціннісно-цільовими структурами» [1, с. 665]. Отже, включеність ціннісно-цільових структур стає новим імперативом постнекласики.

Оскільки картина світу є світоглядним утворенням, її ситемоутворюючим стержнем слугує основне питання світогляду – питання про відношення людини до світу (тому більш точніше її потрібно було б називати картиною буття).

В цьому контексті В. М. Саратовський розглядає наукову картину світу, враховуючи такі моменти [5, с. 104].

По-перше, в індустріальній культурі Нового часу наука була і в цілому до цього часу залишається провідною формою ідеального освоєння світу людини. По-друге, онтологічні уявлення про буття найбільш тісно пов'язанні саме з науковим розумінням відповідних атрибутів, яке дозволяє уточнювати ці уявлення; до того ж філософські категорії самі здатні «виростати» із загальнонаукових понять (наприклад, система, інформатизація, самоорганізація).

Наукова картина світу в наші дні, як вже зазначалося, включає і філософські, і художні, й інтуїтивно-містичні уявлення про буття. Вона не відкидає останні, а постійно співвідносить їх з науковими знаннями. Крім того вона перевіряє достовірність теоретичних припущень науки практикою, тобто всім багатоманіттям духовної і матеріальної діяльності людини. Розвиток таких наук, як культурологія, соціологія релігії і мистецтва, лінгвосоціологія, соціальна психологія і психоаналіз та ін. допомагає подолати розрив між природничим та гуманітарним знанням, збагачує науку всім різноманіттям духовного досвіду людства.

Постійна зміна і збагачення наукової картини світу, поява в ній нових парадигм і концепцій, нових «викликів» (А. Тойнбі), змушує науковців здійснювати кроки в напрямку пошуків нових методів і методології, нових підходів, які здатні адекватно відобразити нові ситуації, які виникають в світі як з пізнавальної точки зору, так і в ракурсі відповідей на ці «виклики». Цей донедавна маловідомий масив, останнім часом став предметом дослідження багатьох науковців, як вітчизняних, так і зарубіжних. Започаткував ці пошуки відомий теоретик та історик науки Томас Кун, який у своїй книзі «Структура наукових революцій» не лише презентував в історичному плані розвиток науки, а й дав широку панораму сучасної йому наукової картини світу та окреслив вірогідні перспективи її подальшого розвитку. Книга, яка вперше була видрукувана в 1962 р., не втратила й досі своєї актуальності.

Т. Кун основну увагу спрямовує на динамічні аспекти науки і намагається врахувати вплив «соціокультурного контексту». Він уявляє розвиток науки як чергування еволюційних («нормальна наука») і революційних періодів, протягом яких відбувається зміна суспільних стандартів мислення – парадигм. У нормальному періоді відбувається тільки застосування відомих методів для вирішення таких завдань у нових галузях. Учені наводять порядок у своєму господарстві фактів, втискаючи природу у коробку. Коли ж це стає неможливим, відбувається зміна парадигм.

Пізніше Т. Кун диференціює поняття парадигми і виділяє з нього наступне:

- дисциплінарну матрицю – закони й узагальнення, що поділяються науковим товариством;
- категоріальну модель – систему цінностей, прийнятих суспільством, що становить «метафізичну» частину парадигми;
- зразки – приклади вирішення конкретних проблем.

Головним у концепції Т. Куна стає аналіз діяльності наукового товариства, групової структури науки, що є цінним і дає можливість уникнути крайностей інтерналізму й екстерналізму. Але туг Т. Кун впадає в іншу крайність – соціологічну: намагається підмінити

методологію науки соціологією, вважає неможливим вироблення методологічних правил і незрівнянними, несумірними різні наукові теорії, що відображають один об'єкт, зважаючи на те, що поняття цих теорій мають різний зміст і є «несумірними, неспільномірними».

До сучасної наукової картини світу дослідники включають наукові відкриття, які докорінно змінюють уявлення про навколишній світ, розкривають нові закономірності його функціонування та еволюції.

Перше місце цілком обґрунтовано належить розкриттю сучасною наукою структури та функції інформаційних процесів як специфічної форми існування й розвитку систем у живій природі, суспільстві й техніці з притаманними їм рисами самовідтворення та самокерування. Інформація стала однією із фундаментальних властивостей буття, завдяки якій реалізуються внутрішні механізми самовідтворення, сталості, наступності явищ і процесів у об'єктивному світі. Проблеми інформаційного буття виникла і розвивається на хвилі комп'ютерної революції, що робить знання й інформацію не тільки загальнодоступною, але й основним продуктом праці. Інформаційні процеси сьогодні охоплюють більшість країн світу. Інформаційна картина світу характеризується тим, що основним продуктом і ресурсом є інформатизація суспільства, яке визначають як суспільство, де більшість тих, хто працює, зайнята виробництвом, зберіганням, переробленням і реалізацією інформатизації. Інформаційна картина світу людини актуалізується у зв'язку з вирішенням завдань щодо здійснення дій над інформаційними об'єктами, вона як складова світогляду може бути представлена як у типах знання, так і в нормативних, цілісних типах світогляду. У сучасну епоху людство розуміє, що розум оснащений сучасною інтелектуальною технікою, якісно змінюється не з погляду фізіології або біоенергетичних параметрів, а з погляду взаємозв'язку і взаємообумовленості комп'ютерною технікою генерації, компонування, зберігання, передавання, перероблення й використання знань. Оскільки пізнання і застосування останнього – процес, що самовідтворюється і саморозширяється, то і сфера інформатизації проводиться аналогічно.

Широке проникнення комп'ютерної техніки в соціальне життя людини йде паралельно з інформаційним вибухом. Причому ряд дослідників його трактує в гранично широкому значенні, розуміючи як загальносоціальний і культурний феномен, пов'язуючи достатньо прямолінійно з глибинними процесами розвитку суперечностей сучасного індустріально розвиненого суспільства. Так, один із провідних фахівців Заходу О. Тоффлер зводить цей аспект проблем сучасного суспільства до ускладнення організаційного боку життя [6, с. 443].

Крім того, учений виділяє новий аспект «знання про знання». «Метайнформація, – пише він, – стає ключем для контролю над кожною областю. Стара ідея про те, що знання – це сила, сьогодні застаріла. Щоб здобути силу сьогодні, ви повинні знати про знання» [6, с. 448]. Цю констатацію можна вважати не апологією мети знань, а деякою, пріоритетною орієнтацією на розвиток сфер інформаційної технології і нової комп'ютерної техніки, пов'язаної з промисловим виробництвом знань.

Досягнення у сфері інформаційної техніки і технології все більш висвітлюють той факт, що знання стають основним товаром, а комп'ютерна техніка – лише засіб

створення нового знання. Причому знання, яке отримують за допомогою комп'ютерного перероблення накопичених масивів знань, володіє якісною специфікою.

Зростання масштабів інформатизації зумовлює значні зрушення і в суспільному житті. Інформатизація докорінно змінить традиційну вербальну систему освіти, допоможе розкриттю творчого потенціалу людини. Світоглядне розуміння інформації (структурної та функціональної) як нового елемента сучасної наукової картини світу розкриває в її системі конкретні механізми взаємодії матерії, руху, простору, й часу, практичне оволодіння якими має надзвичайно важливе значення для фундаментальної науки.

Зростання уваги до інформаційних процесів у суспільному житті, захопленість новітніми можливостями, що відкрилися із винаходом комп'ютера та інших засобів електронної техніки, зумовили авторитетність наукового дослідження феномену інформації, спричинили перегляд наукової картини світу «до інформаційної» доби. Аргументація необхідності цього перегляду містили висловлені в різній формі думки щодо того, що «абстрагуватися» від інформаційних процесів, як це робила наука XIX ст., уже неможливо тому наукова картина світу виявляється неповною.

Це обумовлено тим, що інформатизація і застосування комп'ютерів передбачають необхідність оперувати великими і надвеликими масивами інформації і проводити багатофакторний аналіз. Йдеться про прогнозування погоди, космічне картографування, керування термоядерним синтезом тощо. Про значення комп'ютеризації вказаних напрямів говорить хоч би той факт, що Японія на проектні розробки суперкомп'ютерів на найближчі роки витратить більше 500 млн. доларів.

Суттєві зміни вносить застосування інформаційної технології у сфері наукових розробок в біології, медицині. Тільки на основі високорозвинутої комп'ютерної технології можливий ефективний розвиток генної інженерії. Злиття біології з комп'ютерною технологією дає можливість дешифрувати мови життя, записати за допомогою комп'ютера ці мови, подібно до того як були дешифровані мови зниклих цивілізацій. А це означає початок нової ери людської історії.

Слід відзначити, що проблема інформаційного буття виникла і розвивається на хвилі комп'ютерної революції, що робить знання й інформацію не тільки загальнодоступною, але і основним продуктом праці. Сьогодні все більше учених осмислюють інформатизацію як провідний чинник суспільного розвитку. Інформатизацію можна розглядати як конкретний прояв сучасного періоду розвитку продуктивних сил людського суспільства. Суть цього прояву в об'єктивному посиленні ролі достовірного, всеохопного і випереджального знання практично у всіх видах людської діяльності. Очевидно, інформатизація представляє формування обґрунтованої і достовірної інформаційної картини світу, при цьому важливою є доступність цієї інформації кожній зацікавленій у ній особі. Звичайно, найважливішим чинником є не просто пасивна доступність інформації, а можливість її використання в умовах мислення і життєдіяльності. Технічною основою інформатизації є широка комп'ютеризація і загальний комунікаційний зв'язок. Науковою ж і методологічною основою інформатизації в широкому значенні є інформатика, кібернетика і їх прикладні напрями [7, с. 42].

Наукова картина світу, маючи парадигмальний характер, у своєму розвитку збігається з історичними етапами розвитку науки й основними типами наукової раціональності, тобто характеризується як: а) класична, б) некласична і в) постнеокласична.

Класичне розуміння Всесвіту зводило його до суто матеріального механізму, позбавленого духовних рис і підпорядкованого математичним закономірностям. У науковій картині світу, вибудованій на основі принципів класичної механіки, домінуючим був єдиний аксіологічний вимір – епістемологічний. Однак ньютонівське «гіпотез не вигадую» доповнювалося тоді галілеївським уявленням про «теоретичну навантаженість» будь-яких наукових даних. Важливою була його думка про те, що наукове знання містить у собі практичну цінність і, отже, будь-яке нове відкриття є корисним і цінним у подальшому дослідженні. Цінність істини та пізнання не піддавалися сумніву, проте саме поняття цінності набуло в цей час яскраво вираженого прагматичного відтінку. Основними ціннісними характеристиками нової картини світу вважались універсальність, доцільність, практичність, аргументованість та ін.

Механістична картина світу стала методологічною базою ціннісно нейтрального дослідження дійсності. До людини докладалися та ж мірка, що й до решти матеріального світу. Такою настановою відзначаються психологічні, соціальні та політичні праці Бекона, Декарта, Гоббса, Локка, Спінози, поширені в той час учення про людину, її пристрасті, афекти, права, обов'язки тощо. Мислителі намагалися розгадати таємниці життя через алгоритми й універсальні схеми, відкидаючи ціннісні підходи.

Важливим у цей період є створення картини світу, яка охоплювала б усі знання, здобуті як експериментальні, так і нагромаджені тисячоліттями людського пізнання. Проблема людини як частини природи і людини як сутності з незалежною «природою» – одна з найскладніших проблем у формуванні наукової картини світу.

Класична модель універсуму не враховувала людського чинника, суб'єктивних цінностей і цілей. Разом із тим, ця картина світу почувалася перед людиною достатньо розгорнутою, щоб вона почувалася в ній дослідником, експериментатором і творцем. І все ж таки класична картина світу не стала людиномірною. Все в ній зводилося до розрахунків, моделювання та експериментів і підпорядковувалося законам, які панують і над людиною.

Класична наукова картина світу, маючи статус аксіологічно нейтрального теоретичного знання, не стала нездоланною перешкодою на шляху вдосконалення світогляду. Поступово відроджувались античні традиції, пов'язані з антропологічно-ціннісною проблематикою. Наука все більшою мірою спрямовувала зацікавлені погляди не тільки на «зоряне небо над головою», а й на людиномірно-ціннісну природу пізаного світу.

Механістична картина світу виходила з уявлень, що мікросвіт аналогічний макросвіту. Також вважалося, що і нежива, і жива матерія «сконструйовані» з одних і тих самих «механічних деталей», що розрізняються тільки розмірами. Як людина конструює різні механізми з відносно великих деталей, так і Бог конструює живі об'єкти, використовуючи більш дрібні деталі. Але в основі світу лежать одні і ті ж «механічні деталі».

В означеній картині Всесвіту був відсутній розвиток, світ вважався незмінним. В ньому панує лапласівський детермінізм: якщо відомі початкові дані системи, то можна точно передбачити її майбутнє. В результаті світ функціонує з точністю відлагодженого годинникового механізму: величезний космічний механізм, що підлягає законам класичної механіки, які й управляють рухом всього Всесвіту в цілому. Життя і розум у цій картині світу не мають ніякої якісної специфіки. Така дійсність не несе в собі необхідності виникнення людини і свідомості. Людина в цьому світі – помилка, курйозний випадок, побічний продукт зоряної еволюції.

Модель, яка постала в результаті трансформації механістичних уявлень, отримала назву квантово-польової чи некласичної картини світу. Найважливішими її принципами стали відносність простору й часу, доповнюваність, єдність елементарних часток, відповідність, простота, символічність, монізм, холізм, системність еволюціонізм, гармонійність, динамізм, методологічна рефлексія наявності суб'єктивних елементів у структурі знання тощо. За аналогією фізикою, свої спеціальні картини некласичного типу стали будувати інші природничо-наукові дисципліни.

Ідея побудови такої картини світу, котра б охоплювала всі галузі знання, тривалий час була нереальною. Та поступово сформувались основи некласичної картини світу як універсальної методологічної програми з особливими ціннісними характеристиками. Власне поняття «картина світу» в сучасному розумінні постало саме в цей час. Основною ж відмінністю цієї картини світу стало те, що вона намагалась охопити реальність, яка не фіксується буденним досвідом.

У некласичний період остаточно диференціюються природничі й гуманітарні науки. Понад те, на початку ХХ століття стався розкол між цими двома найбільшими галузями наукового знання, що спонукало до пошуків взаємозближення з обох сторін. З гуманітарних позицій ґрунтовно вивчається феномен людського життя, стають актуальними соціально-біологічні, медико-психологічні, хіміко-екологічні, культурно-історичні, політично-правові, етико-антропологічні, суспільно-економічні дослідження. Водночас у некласичній картині світу спостерігається тенденція до реабілітації суб'єктивно-людського чинника, виявлення й осмислення ціннісних аспектів природничо-наукового знання. Вчені дедалі більше звертають увагу на роль аксіологічних вимірів істини, розуміючи їх евристичне значення. Така наукова картина світу відкривала нові горизонти людського мислення, пов'язані з ідеєю сумірності людської логіки і розумної світобудови.

Принцип аксіологічної нейтральності був історично виправданим, оскільки забезпечував автономію науки від ідеології, панування релігійного світогляду, проте він обмежував аксіосферу знання лише когнітивними параметрами істини.

Світоглядна трансформація постнеокласичної науки як елемента сучасної культури і пов'язаної з нею відповідної картини світу невіддільні від осмислення ціннісних вимірів образу пізаного реальності. Сприйняття буття крізь призму постнеокласичної науки репрезентує, по-перше, логіку сучасного розуміння дійсності, по-друге, суть «аксіологічного зрушення» в інтерпретації наукової картини світу, що зводиться до

подолання настанови на ціннісну нейтральність а також утвердження людиномірності всесвіту як органічної цілісності.

Теоретична реконструкція концептуально-методологічного апарату картини світу дає змогу більш повного бачення проблем сучасності в контексті парадигми усталеного розвитку [8, с. 101].

Значну роль в удосконаленні сучасної наукової картини світу грає синергетика, що поступово перетворюється на міждисциплінарну методологічну модель, яка дозволяє пояснювати й оцінювати не лише складні процеси самоорганізації в неживій природі, а й людському суспільстві. Вона переконує вчених у тому, що не лише минуле, а й майбутнє впливає на теперішній стан, а це вже принципово новий аксіологічний акцент у трансформації наукової картини світу. Незважаючи на все ще триваючі пошуки в цьому напрямі, на відсутність загально визнаної концепції, завдяки сучасній картині світу ми більш адекватно розуміємо цілісний світ і свою роль у ньому, так само як і сумірну з його величчю моральну відповідальність.

Синергетика потребує методологічних змін у сучасному розумінні наукової картини світу.

По-перше, процеси розвитку мають не лише лінійний, а й нелінійний характер, що впливає з системної організації світу, тобто наявності різноманітних систем (механічних або ж відкритих, самокерованих).

По-друге, вчення про розвиток одержало необхідну послідовність щодо розуміння свого змісту. Йдеться про ідею виникнення порядку з хаосу (безпорядку), його структурні трансформації і, нарешті, його завершення, тобто деградацію системи, логічний перехід від порядку до хаосу. Синергетика переглянула класичну концепцію хаосу (як безструктурного, незмінного спокою), ввівши поняття динамічного (детермінованого) хаосу як певної надскладної впорядкованості, що існує неявно, потенційно і може проявитися в безлічі впорядкованих структур. Можна допустити, що таке наявне існування динамічного хаосу слід пов'язати з наявністю інформації або ж її непізнаних структур.

По-третє, синергетика впливає на наукову картину світу ще й тим, що замінює картину світу, яка складається з елементарних частинок – цеглинок матерії, на світ як сукупність нелінійних процесів, що наповнює поняття «часу» новим змістом.

Методологічний аналіз наукових відкриттів синергетики змушує визнати, що традиційне тлумачення діалектики, яке ґрунтувалося на закономірностях, притаманних лінійним процесам, втрачає науковий сенс [9, с. 146]. Адже вона розкриває певні закономірності процесу розвитку як уже сталого процесу. Поза її увагою, отже, залишаються такі важливі етапи розвитку, як його початок і кінець. Виходить, необхідно серйозно змінювати наш уявлення про діалектику та властивий їй принцип детермінізму. Сама наукова картина світу у цьому зв'язку стає внутрішньо плюралістичною, як плюралістичним є інтегрований світ нашої життєдіяльності. Цю ідею першим висунув Х. І. Рузавін [10, с. 11–21].

Постнекласична наукова картина світу, пов'язана з визнанням евристичної цінності хаосу, невизначеності, нестабільності, випадковості та нелінійності розвитку систем, які перебувають у стані нестійкої рівноваги, істотно трансформувала критерії науковості знання,

включивши в них як евристично значущі людиномірно-ціннісні компоненти істини.

Та крім очевидного розширення власне когнітивного ціннісного горизонту картини світу, некласична наука безпосередньо вводить етичний і естетичний параметри. Припускаючи відкритість майбутнього для будь-яких можливих новоутворень і вирішальну роль флуктуацій у процесі вибору тієї чи тієї можливості, постнекласична парадигма вже не може бути ціннісно нейтральною в моральному розумінні (вимірі), не може абстрагуватися від питання про моральну відповідальність учених за наслідки своєї діяльності. Істина вже не вважається пануючою чи нейтральною цінністю стосовно інших її видів, а включається в єдину цілісну систему цінностей (аксіосферу). Постнекласична наукова картина світу, будучи ціннісно релевантною, передбачає також естетичний вимір, а в кінцевому підсумку, тобто в гранично цілісному, синтетичному своєму вигляді висвітлює пізнавальні потенції таких різновидів знання, що досі вважалися недоступними для раціональних узагальнень.

Інтеграція наук є передумовою формування цілісної картини світу, центральне місце в якій посідає людина. Наукові знання доповнюються позанауковими, ірраціональними видами досвіду. Метою сучасного пізнання є не лише матеріальна влада над природою, а й досягнення духовного комфорту, гармонійного співіснування з нею. Визначення сутності людини в універсально-космічних, а світу – в людиномірних і ціннісно-сміслових аспектах демонструє потребу в органічному синтезі «двох культур» – природничонаукової та гуманітарної. Значною мірою це пов'язане з пошуками єдиної основи взаємозближення західної та східної культурних традицій.

Сучасна наукова картина світу демонструє збіг об'єктивності з аксіологічно-суб'єктивними вимірами світоглядного знання, що вимагає змін у духовному житті людини і суспільства, формування такого бачення світу, в якому людина і космос злиті в єдине. Виражаючи центральну ідею філософії – єдність людини і світу, сучасна наукова картина світу акцентує увагу на науково-методологічних, соціокультурних, екологічних та аксіологічних можливостях розвитку людства.

У теперішній час нова картина світу, яку називають еволюційно-синергетичною, тільки розпочинає будуватися, але розгляд сучасних фізичних теорій дозволяє уявити її основний каркас.

Важливою особливістю сучасної картини світу є визнання того факту, що процеси руйнування і творення, деградації і еволюції у Всесвіті принаймні є рівноправними; процеси творення (наростання складності і впорядкованості) мають єдиний алгоритм, незалежно від природи систем, в яких вони відбуваються. В результаті, однією з центральних ідей сучасної фізики, як і науки в цілому, стала ідея розвитку, або ідея еволюції. Тому нова концепція у фізиці і природознавстві отримала назву універсального або глобального еволюціонізму. Іноді її називають також постнекласичним або еволюційно-синергетичним мисленням. В цій моделі Всесвіт постає перед нами як природне ціле, що розвивається у просторі та часі, а вся його історія від великого вибуху до виникнення людства розглядається як єдиний процес, в якому космічний, хімічний, біологічний і соціальний типи еволюції пов'язані між собою. Це означає, що

Всесвіт зазнає безперервнi змiни, а людство спостерiгає його постiйну еволюцiю. Все це відбувається завдяки процесам самоорганiзацiї матерiї. До числа таких процесiв вiдноситься й становлення Розуму, який теж виник в результатi еволюцiї Всесвiту.

Вся iсторiя Всесвiту представляється єдиним процесом самоорганiзацiї i розвитку матерiї. В рамках даної концепцiї важливу роль грає антропний принцип, який стверджує, що виникнення людства стало можливим внаслiдок тонкого пiдстроювання законiв Всесвiту. Дiйсно, закони Всесвiту начебто спецiально створено так, щоб його розвиток привiв до появи на Землi рiзноманiтних форм життя аж до людини, яка здатна досягнути й розкрити таємницi цього Всесвiту включно.

Важливо акцентувати увагу на роль людини в системi наукової картини свiту. Видатний сучасний вчений, лауреат Нобелiвської премiї Жак Моно, звертаючись до даної проблеми, зауважує, що людина бачиться йому у Всесвiту у цiлковитiй самотностi, в абсолютнiй iзоляцiї. Жак Моно у повнiй вiдповiдностi до стану сучасної науки вважає неможливим дати природне пояснення походження людини та її духовностi з хаотичного випадкового свiту частинок.

Станом духовностi сучасної людини стурбований ще один Нобелiвський лауреат Iлля Пригожин. «Яким чином, – запитує він – ми, складенi з безлiч частинок, усвiдомлюємо себе у випадковому свiту частинок?.. Як це можливо? Як можливо, щоб одна сукупнiсть або множина частинок дiйшла у своєму розвитку до здатностi пiзнавати, розумiти та усвiдомлювати iншу сукупнiсть частинок – свiт? Як можливе це диво?» Це питання уявляється настiльки нерозв'язним у сучаснiй науцi та культурi, що він тут же ставить наступне питання: чи не слiд саму науку визначати через розрив, що пролягає мiж людиною та природою?

Людина може прожити життя, так i не зiткнувшись з цими проблемами, але коли пiд впливом екстремальної «пограничної ситуацiї» вони постають перед нею, за ними нерiдко слiдує неприборкуваний «метафiзичний обвал» – повне знецiнення та абсолютне спрощення iснування, що робить життя позбавленим будь-якої духовної значимостi, нестерпно «речовим» та обтяжним. Це i є кiнець будь-якої духовностi, за яким неминуче слiдує вiльне позбавлення себе вiд абсурдностi буття.

Отже, в iснуючiй науковiй картинi свiту людина є достеменно чужою, сторонньою та iнорiдною в метафiзичному розумiннi. Вона не бiльш нiж випадкова в природi, i походження, сенс та призначення її не пояснюванi.

Український дослідник I. Цехмiстро, розкриваючи змiни у науковiй картинi свiту за останнi 20 рокiв, зазначає, що остання мiстить три рiвнi [11, с. 63–64]:

Перший рiвень. Свiт як множина звичайних об'єктiв: галактик, зiрок, молекул, атомiв, частинок (включаючи фiзичнi поля) тощо. Кожна пара таких фiзичних об'єктiв може взаємодiяти тiльки шляхом обмiну енергiєю та iмпульсом.

Другий рiвень. Потенцiйнi можливостi виокремлення таких (подiбних першому рiвню) фiзичних елементiв у так званому чистому квантовому станi. Цi можливостi є ментальними сутностями й у чистому квантовому станi пiдпорядкованi iмплiкативно-логiчнiй органiзацiї та добре пiдтверджують квантово-кореляцiйнi експерименти А. Аспекта, Н. Пзiна та iнших.

Найзначнiшим i твердо встановленим фактом усiєї iсторiї квантової механiки є такий: будь-яка квантова система разом з усiм свiтом (включаючи й нас з вами як спостерiгачiв) iснує як неподiльна одиниця на субквантовому рiвнi.

Третiй рiвень. Найважливіша фундаментальна квантова властивiсть свiту як неподiльної одиницi. Ця унікальна властивiсть свiту є реальним i невичерпним джерелом потенцiйних можливостей квантових систем. Саме ця властивiсть управляє свiтом означених можливостей квантової системи за законами логiчної iмплiкацiї залежно вiд того, що відбувається в її актуально-множиннiй конфiгурацiї пiд впливом вимiрювання (або фiзичної взаємодiї).

Найбiльш iстотнi трудноцi включення людини з її свiтоглядними переконаннями i цiннiсними уявленнями в структуру наукової картини свiту пов'язанi, з одного боку, з iнерцiєю мислення вчених, якi залишаються вiрними iдеалу науковостi знання в його класичному розумiннi, а з iншого боку, з вiдсутностю теоретичної бази для подолання розриву мiж науками про природу i науками про дух, iсторiю, культуру.

Дiя некласичної картини свiту, що вiдiйшла вiд iдеалiв i цiнностей своєї попередницi (жорсткий детермiнiзм, однозначна передбачуванiсть i наявнiсть одного єдиного iстинного наукового методу) характерним є розширення цiннiсної сфери за рахунок евристичного потенцiалу випадковостi, ймовiрностi, статистичної закономірностi (закону великих чисел). Її перехiдний характер є причиною цiннiсної невизначеностi, хоча передумови остаточного цiннiсного зрушення нею все ж таки були закладенi.

Визначальною рисою нової некласичної наукової ситуацiї стало те, що вчені намагалися досягнути не лише новi закономірностi, а й зрозумiти, чому вони є такими. Яскравим прикладом є так званий антропний принцип, який так само сприяв аксиологiзацiї наукової картини свiту. Цей принцип, обгрунтовуючи думку про вiчнiсть життя, можна iнтерпретувати й у релiгiйному дусi: антропнi властивостi свiту постають як пiдтвердження вiри в iснування Творця.

Прагнення розгадати загадку життя в її природно-космiчному вимiрi породило фiлософiю космiзму. Її творцi намагалися створити синтетичну фiлософiю, здатну виявити зв'язок людини i Бога. Новий етап еволюцiї наукової картини свiту пов'язаний з осмисленням оригiнальної свiтоглядної концепцiї ноосфери [12].

Замiна застарiлої механiстичної моделi бiльш адекватною загальнонауковою картиною свiту некласичного типу виявилася набагато складнiшою, нiж попередня наукова революцiя, тому що вона вже не могла покладатися на буденний досвiд, очевиднiсть i переконливiсть як аксиологiчнi критерiї достовiрностi нового свiтобачення.

Тож, як бачимо, в межах некласичної науки нове розумiння картини свiту не в останню чергу пов'язане з вiдкриттям аксиологiчної перспективи розвитку науки. Розпочинається поступова гуманiтаризацiя природничо-наукового знання. Водночас відбувається зворотний процес – натуралiзацiя соцiокультурного знання. Наукова картина свiту збагачується людськими смислами, а процес наукового пiзнання виходить на новий рiвень узагальнення. Всi цi процеси в науцi спричиненi головним iнтегруючим чинником – людиною з її свiтоглядними настановами й гуманiстичними цiнностями, її безпосередньою

включеністю в об'єкт наукового пізнання [13]. Разом із тим, унікальність людини повсякчас ускладнює процеси формування єдиної наукової картини світу.

Формування цілісної картини світу, яка б відповідала сучасному етапу розвитку цивілізації, має важливе значення як для особистості, так і для суспільства загалом. Знання про світоустрій, сформована картина світу – невід'ємна складова духовного життя особистості, яка допомагає орієнтуватися у світі речей, в світі ідей, цінностей.

На думку психологів, формування (освоєння) картини світу є єдністю двох процесів: з одного боку, засвоєння інформації про світ, яка надходить ззовні; з іншого – «висвоєнням», за М. Гайдегером, власних конструктів [14].

У контексті філософії М. Гайдегера «висвоєння» розуміється як процес набуття суб'єктом знань, які неявно представлені в ньому самому і потребують культурних засобів, аби бути експлікованими, тобто із незрозумілого і неточного розуміння поняття чи уявлення стати науковим поняттям. Акт здобуття цих засобів можна розглядати як творчість самого суб'єкта і, водночас, як асиміляцію (засвоєння) попередніх культурних знакових форм. Висвоєння виражає рух внутрішнього переходу – від потаємного в самому суб'єкті до того, що він думає ззовні, і знову повернення до себе [14].

У ході зростання й особистісного розвитку дитина засвоює, з одного боку, ті елементи картини світу, які характерні для певного соціуму, тобто певні стереотипні уявлення. До речі, варто мати на увазі, що у макро– (суспільство в цілому) та мікро– (референтні для дитини групи) соціумах побутує кілька моделей світу (наукова, міфологічна, художня тощо). З іншого боку, власний досвід освоєння світу створює індивідуальні уявлення. Окрім того, засвоєння образів світу значущих для неї дорослих або однолітків має подвійну функцію: вони можуть приносити як стереотипи, так і власні індивідуальні уявлення [15].

Тобто, якщо йдеться про вибудовування особистістю індивідуальної картини світу, ймовірно, можемо говорити лише про індивідуальний вибір елементів світобудови, їх поєднання й структурування в особистісній картині світу. Виходячи з цього твердження, одним із основних завдань освіти як соціального інституту є надання максимально можливого цілісного набору елементів і структурних принципів різних моделей світу зі збереженням права їх вибору за дитиною.

Картина світу включає в себе образи різної міри усвідомлення, актуалізації, узагальнення та індивідуалізації, відповідно може характеризуватися за такими параметрами: усвідомленістю; актуалізованістю; узагальненістю (абстрактністю/конкретністю); інваріантністю змісту (індивідуалізованістю) уявлень індивідуальна картина світу формується протягом усього життя людини під впливом різних моделей світу [16].

Результати подальшого дослідження індивідуальної картини світу можуть набути прикладного значення. Можна було б узгоджувати зміст навчання дітей певної вікової групи зі специфічною для них системою уявлень про світ для досягнення того рівня структурованості й цілісності змісту, які відповідають особистісному досвіду дитини [15]. Орієнтація у викладанні будь-якого предмета (передусім природознавчого та людинознавчого характеру) не на ту картину світу, яку тримає в голові

дорослий, а на ту, яка характерна для свідомості дитини певного віку, сприятиме гармонізації буття індивіда, допоможе йому успішніше й самостійніше орієнтуватися у світі. Саме ці компоненти відіграють суттєву роль у формуванні картини світу кожної конкретної особистості. Окрім того, освіта як соціальний інститут має (порівняно з іншими соціальними інститутами, такими, як сім'я, дитячі організації, засоби масової інформації тощо) найбільші можливості впливати на картину світу зростаючої особистості.

Список використаних джерел

1. Степин В. С. Теоретическое знание / В. С. Степин. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 744 с.
2. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс ; [пер. с англ. ; общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича, Ю. В. Сачкова]. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.
3. Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления / И. С. Добронравова. – К. : Либідь, 1991. – 148 с.
4. Лазаревич А. А. Наука, рациональность и нормы социальной приемлемости / А. А. Лазаревич // Философия науки. – 2007. – № 1 (32). – С. 16-32.
5. Сагатовский В. Н. Философия антрокосмизма в кратком изложении. Курс лекций / В. Н. Сагатовский. – СПб. : Изд-во С.-Петербурга. Ун-та, 2004. – 232 с.
6. Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер ; [пер. с англ. К. Ю. Бурмирова и др.]. – Москва : АСТ : АСТ Москва, 2009. – 795 с.
7. Михайловский В. Н. Формирование научной картины мира и информатизация / В. Н. Михайловский. – СПб. : Наука, 1994. – 145 с.
8. Рижова С. А. Загальнонаукові картини світу в контексті системної парадигми / С. А. Рижова // Практична філософія. – 2004. – № 3 (13).
9. Попов М. В. Сучасна наукова картина світу та методологічні проблеми розвитку теоретичної медицини / М. В. Попов // Практична філософія. – 2000. – № 1.
10. Рузавин Г. И. Синергика и диалектическая концепция развития / Г. И. Рузавин // Философские науки. – 1989. – № 5. – С. 11-21.
11. Цехмістро І. Наукова картина світу останніх 20 років: докорінна зміна антропологічної перспективи / І. Цехмістро // Філософська думка. – 2004. – № 3. – С. 63-64.
12. Пантелеєва Г. Г. Концепція ноосфери в сучасній науковій картині світу / Г. Г. Пантелеєва. – Севастополь, 2001.
13. Григорків І. Гуманістично-ціннісний потенціал сучасної наукової картини світу / І. Григорків // Проблеми гуманітарних наук. Наукові записки ДДПУ. Серія «Філософія». – Дрогобич, 2008. – Вип. 21. – С. 4-15.
14. Хайдеггер М. Время и бытие / М. Хайдеггер ; [сборник / пер. с нем., сост., вступ. ст., с. VII-XLVIII, и коммент. А. Михайлова]. – М. : Гнозис, 1993. – 332 с.
15. Аксенова Ю. А. Символы мироустройства в создании детей / Ю. А. Аксенова. – Екатеринбург : Деловая книга, 2000. – 267 с.
16. Kuhn T. The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: University of Chicago Press, 1962.

References

1. Stepyn V. S. Teoretycheskoe znanye / V. S. Stepyn. – M. : Prohress-Tradytsyya, 2000. – 744 s.
2. Pryhozhyn Y. Poryadok yz khaosa: Novyy dyaloh cheloveka s pryrodoy / Y. Pryhozhyn, Y. Stenhers ; [per. s anhl. ; obshch. red. V. Y. Arshynova, Yu. L. Klymontovycha, Yu. V. Sachkova]. – M. : Prohress, 1986. – 432 s.
3. Dobronravova Y. S. Synerhetyka: stanovlenye nelyneyynohno myshlenyya / Y. S. Dobronravova. – K. : Lybid', 1991. – 148 s.
4. Lazarevych A. A. Nauka, ratsyonal'nost' y normy sotsyal'noy pryemlemosty / A. A. Lazarevych // Fylosofyya nauky. – 2007. – № 1 (32). – S. 16-32.
5. Sahatovskyy V. N. Fylosofyya antrokosmyzma v kratkom yzlozhenyy. Kurs lektsyy / V. N. Sahatovskyy. – SPb. : Yzd-vo S.-Peterburh. Un-ta, 2004. – 232 s.
6. Toffler Э. Tret'ya volna / Эlvyn Toffler ; [per. s anhl. K. Yu. Burmystrova y dr.]. – Moskva : AST : AST Moskva, 2009. – 795 s.

7. Mykhaylovskyy V. N. Formyrovanye nauchnoy kartyny myra y nyformatyzatsyya / V. N. Mykhaylovskyy. – SPb. : Nauka, 1994. – 145 s.

8. Ryzhova S. A. Zahal'nonaukovi kartyny svitu v konteksti systemnoyi paradyhmy / S. A. Ryzhova // Praktychna filosofiya. – 2004. – № 3 (13).

9. Popov M. V. Suchasna naukova kartyna svitu ta metodolohichni problemy rozvytku teoretichnoyi medytsyny / M. V. Popov // Praktychna filosofiya. – 2000. – № 1.

10. Ruzavyn H. Y. Synerhyka y dynalektycheskaya kontseptsyya razvytyya / H. Y. Ruzavyn // Fylosofskye nauky. – 1989. – № 5. – S. 11–21.

11. Tsekhmistro I. Naukova kartyna svitu ostannikh 20rokiv: dokorinna zmina antropolohichnoyi perspektyvy / I. Tsekhmistro // Fylosofs'ka dumka. – 2004. – № 3. – S. 63–64.

12. Panteleva H. N. Kontseptsyya noosfery v sovremennoy naychnoy kartyne myra / H. N. Panteleva. – Sevastopol', 2001.

13. Hryhorkiv I. Humanistychno-tsinisnyy potentsial suchasnoyi naukovoï kartyny svitu / I. Hryhorkiv // Problemy humanitarnykh nauk. Naukovi zapysky DDPU. Seriya «Fylosofiya». – Drohobych, 2008. – Vyp. 21. – S. 4–15.

14. Khaydehher M. Vremya y byt'ye / M. Khaydehher ; [zbornyk / per. s nem., sost., vstup. st., s. VII–XLVIII, y komment. A. Mykhaylova]. – M. : Hnozys, 1993. – 332 s.

15. Aksenova Yu. A. Symvoly myroustroystva v sozdanyy detey / Yu. A. Aksenova. – Ekaterenburh : Delovaya knyha, 2000. – 267 s.

16. Kuhn T. The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: University of Chicago Press, 1962.

Vashkevych V. M., Doctor of Philosophy, Professor, Head of Department, National Pedagogical University Drahomanov (Kyiv, Ukraine), gileya.org.ua@gmail.com

The components of the modern scientific world

During the scientific progress science has gained public recognition and scientific world has gained a dominant position in the culture. During this period, science is no longer needed its own outlook studies from philosophy or religion, in fact the scientific world itself radically opposed unscientific forms of knowledge lost unity with other elements of culture that deepened the split into separate scientific world view.

Keywords: historical evolution, scientific world, scientific and technological progress.

Вашкевич В. Н., доктор философских наук, профессор, заведующий кафедрой, Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова (Киев, Украина), gileya.org.ua@gmail.com

Составляющие современной научной картины мира

В период научно-технического прогресса наука получила общественное признание, а научная картина мира получила доминирующее положение в культуре. В этот период наука уже не нуждалась обоснований собственного мировоззрения со стороны философии или религии, более того научная картина мира радикально противопоставила себя ненаучным формам знания, потеряв единство с другими элементами культуры, углубило раскол на отдельные научные картины мира.

Ключевые слова: историческая эволюция, научной картины мира, научно-технический прогресс.

* * *

УДК 167/168:001

Малишена Ю. О.,
аспірантка, Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
yuliawa.makonya@mail.ru

СОЦІАЛЬНА ЕПІСТЕМОЛОГІЯ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

Розкриваються особливості появи та загальні тенденції розвитку одного із сучасних напрямів філософських досліджень – соціальної епістемології. Здійснена спроба дослідити проблему «статусу соціальної епістемології». Виходячи з кола досліджуваних проблем соціальної епістемології, також було розглянуто характеристики класичної та неklasичної епістемології за В. А. Лекторським та можливість їх застосування до епістемології соціальної. Запропоновано ідею стосовно значення класичної епістемології у вирішенні питання щодо позиціонування соціальної епістемології. Осмислено питання обґрунтування поділу соціальної епістемології на класичну та неklasичну.

Ключові слова: епістемологія, класична епістемологія, неklasична епістемологія, соціальна епістемологія, соціальність.

Соціальна епістемологія претендує бути одним із сучасних підходів до аналізу соціальної реальності та соціальних чинників людського пізнання. Тобто, її сфера повинна охоплювати шляхи, в які знання можна концептуалізувати як результат процесів, не лише епістемологічних, а й соціальних за характером. А тому, традиційне вилучення соціального тут не просто втрачає сенс, а вимагає як необхідне його залучення для дослідження. Без цього аспекту говорити про соціальну епістемологію неможливо.

Який зміст категорії «соціального» наданий представниками цієї області дослідження? Які наукові поняття соціальної епістемології формують структуру соціального пізнання? Які цілі соціальної епістемології? Хоч це і невичерпний перелік запитань, проте не простий, а відповідь на нього вимагає ґрунтовного дослідження та аналізу цих проблем з огляду на їх розгляд як саме з позицій соціальної епістемології, так і з позицій оцінки місця соціальної епістемології в філософському знанні загалом.

Крім того, огляд різних підходів до соціальної епістемології повинен, напевне, допомогти визначити, що більш природно для самої соціальної епістемології. Бути галуззю філософії, чи галуззю соціології, науковим проектом, чи культурною парадигмою, однозначно вузько чимось одним, або ж широко – всім одразу. Це проблема «статусу соціальної епістемології», визначення якої є завданням даного дослідження.

Припустимо, що соціальна епістемологія справді є областю філософського знання, яка насамперед пов'язана з епістемологією.

Відповідно до визначення одного з adeptів соціальної епістемології, Елвіна Голдмана (Goldman Alvin), соціальна епістемологія – це «вчення про соціальні виміри знання чи інформації. Щоправда, існує ряд незрозуміlostей, пов'язаних із визначенням терміну «знання», сфери «соціального», способу і мети того, яким повинно бути таке вчення» [6, с. 121].

Соціальну епістемологію можна визначити також і як «філософську дисципліну, що досліджує шляхи і межі того, як знання і соціальні практики є соціальними. Термін соціальна епістемологія «відсилає» до досить специфічної галузі дискурсу, переважно англо-американської епістемології 80-их років ХХ століття, включаючи фемінізм та філософію науки». Таким є визначення соціальної епістемології Мартіна Кусча (Kusch Martin) [6, с. 122].

Зуважимо, що в межах соціальної епістемології постійно присутній поділ «знавець» (knower) чи експерт (expert), та протилежний спектр – «непрофесіонал» чи необізнана людина в тій чи іншій сфері (layperson). Саме так трактують соціальні епістемологи думку Платона про те, як необізнана людина може визначити істинність почутого, не випадково, а обґрунтовано. Найчастіше, одним із найперших соціальних вимірів знання в історії філософської думки і вважають ідеї Платона з діалогу «Теетет».

Досить значну частину соціальної епістемології при обговоренні соціальної природи знання займає проблема «свідчення» (evidence, testimony). Свідченням вважають «ствердження розповідного речення мовцем для слухача чи публіки». Так от питання саме в якості такого знання (knowledge received through the words of other), та його рівності з особисто здобутим знанням (knowledge obtained via one's own cognitive resources), за допомогою